

УДК: [159.9: 173.1-057.874]: 392.3

© Сосніхіна С.Є., 2016 р.

orcid.org/0000-0003-3330-912x

dx.doi.org/10.5281/zenodo.44829

С.Є. Сосніхіна
Національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ СТУДЕНТСЬКОЇ СІМ'Ї

У статті розглянуті поняття «сім'я», «молода сім'я» та «студентська сім'я». Визначені особливості студентської сім'ї як соціального інституту, проаналізовані психологічні характеристики періоду ранньої зрілості. Досліджені тенденції розвитку сучасних моделей шлюбно-сімейних стосунків.

Ключові слова: шлюб, сім'я, студентська сім'я, молодь, рання зрілість, міжособистісні стосунки, шлюбно-сімейні відносини, моделі шлюбно-сімейних відносин.

С.Е. Соснихина

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ БРАЧНО-СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ СЕМЬИ

В статье рассмотрены понятия «семья», «молодая семья» и «студенческая семья». Определены особенности студенческой семьи как социального института, проанализированы психологические характеристики периода ранней зрелости. Исследованы тенденции развития современных моделей брачно-семейных отношений.

Ключевые слова: брак, семья, студенческая семья, молодежь, ранняя зрелость, межличностные отношения, брачно-семейные отношения, модели брачно-семейных отношений.

S.E. Sosnikhina

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF A STUDENTS' FAMILY MODERN MARRIAGE-FAMILY RELATIONSHIPS

The article describes the concept of «family», «young family» and «students' family». Features of a students' family as a social institution are defined, psychological characteristics of an early maturity period are analyzed. The tendencies of contemporary models of marriage-family relationships are explored.

Keywords: marriage, family, students' family, the youth, early maturity, interpersonal relationships, marriage-family relationships, parents of marriage-family relationships.

Постановка проблеми. Сім'я виступає основним та первинним середовищем формування в людини моральних та культурних цінностей.

Під її виховним впливом формується характер, самооінка, творчий потенціал та відбувається самореалізація особистості.

Міжособистісні взаємини, серед яких шлюбно-сімейні стосунки посідають центральне місце, складають психологічний простір життєвого світу особистості, визначаючи якість життя людини та обумовлюючи її суб'єктивне відчуття. Шлюбно-сімейні стосунки завжди привертали до себе увагу дослідників та займали одне з провідних місць у галузі вивчення соціальної психології, психології особистості та психології міжособистісних стосунків [10 – 12].

Як свідчить практика, процес створення сім'ї суттєво залежить від багатьох чинників, і, перш за все, від особистісних характеристик майбутньої подружньої пари. Зважаючи на те, що вступ до шлюбу та підтримання його стабільності для багатьох молодих людей є складним, часто непосильним завданням, виникає потреба у науковому вивченні цієї проблеми та виявленні ефективних шляхів підготовки молоді до сімейного життя. Оскільки значну частину молоді складають студенти ВНЗ, необхідно вивчити специфіку та особливості шлюбно-сімейних стосунків студентської сім'ї з психологічної точки зору.

Цілі статті:

1. Розглянути поняття «сім'я», «молода сім'я» та «студентська сім'я».
2. Визначити особливості студентської сім'ї як соціального інституту.
3. Проаналізувати психологічні характеристики періоду ранньої зрілості.
4. Дослідити тенденції розвитку сучасних моделей шлюбно-сімейних стосунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені досліджували психологію сім'ї з різних сторін: психологічну сумісність подружжя та емоційну адаптацію у перші роки після укладення шлюбу (М.М. Обозов, Т.М. Трапезнікова, П.М. Якобсон та ін.), фактори, що впливають на задоволеність шлюбом чоловіків та жінок, розподіл ролей у сім'ї (Ю.Є. Альошина, Л.Я. Гозман, О.Є. Фальова), вивчався вплив ціннісних орієнтацій та шлюбно-сімейних настанов партнерів на майбутню подружню взаємодію (Ю.Є. Альошина, Т.В. Говорун, Г.М. Дубчак, Л.І. Мороз,), типологія сім'ї, психологічне здоров'я сім'ї (В.С. Горохтій), теорії вибору шлюбного партнера (К. Девіс, А. Керкгофф, Б. Мурстейн, А. Рейс, Р. Сентерс, Р. Уінч), міжособистісне спілкування в сім'ї (Г.М. Андреева, Л.А. Петровська, В. Сатір), життєві цикли сім'ї (С. Кратохвіл, В.В. Столін).

Зарубіжні психологи, яких цікавили інтимні міжособистісні стосунки, вивчали сутність феномену кохання, розробляли та доповнювали його типологію (А. Маслоу, Р. Мей, Е. Фромм та ін.), досліджували при-

чини та прояви невротичного кохання (З. Фрейд, К. Хорні), вплив на шлюбні стосунки моделей стосунків, що існували у батьківській сім'ї (Е. Берн) та ін. Дослідженням проблем молодшої сім'ї займалися такі вчені, як Л.К. Андрієнко, П.І. Бабочкін, А.Й. Карпська, О.Я. Кляпець, В.П. Меншутін. Дослідженням студентської сім'ї, її специфіки та життєвих негараздів займалися такі вчені, як А.П. Карасевич, Г.А. Кошонько, О.П. Скоромна, О.Ю. Фаринич, Т.Д. Щербан та ін.

Виклад основного матеріалу. Середовищем первинної соціалізації особистості, джерелом матеріальної й емоційної підтримки, засобом збереження і передавання культурних цінностей від покоління до покоління є сім'я. Найважливішою умовою родинного життя є міцний фундамент, який базується на авторитеті батька та матері, подружній вірності чоловіка і дружини, любові до дітей, відданості обов'язку виховання, повазі й любові до батьків і материнського покликання жінки.

Перш ніж перейти до вивчення специфіки та особливостей функціонування студентської сім'ї, необхідно визначити такі основні поняття як «сім'я», «молода сім'я» та «студентська сім'я». Із соціально-психологічного погляду сім'я є малою соціальною групою людей, що заснована на шлюбі та(чи) кровній спорідненості і функціонує на основі спільного побуту, матеріальної і моральної взаємодопомоги [3, 4]. Під молодшою сім'єю розуміють подружжя, у якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповну сім'ю, у складі якої є мати або батько віком до 35 років [8, 33]. Таке розуміння сім'ї є важливим методологічним підходом до вирішення соціально-педагогічних завдань у роботі психолога із сім'єю.

Студентська сім'я як один з різновидів молодшої сім'ї – маловивчений об'єкт досліджень. Відповідної літератури з цієї теми небагато, дослідження належать здебільшого до кінця 80-х – початку 90-х рр. минулого століття.

У нашому дослідженні під студентською сім'єю розуміємо таку сім'ю, у якій подружжя – студенти, тобто гомогенна (однорідна) щодо соціального статусу пара. Це молода сім'я, у якій подружжю не більше 25 років, а стаж сімейного життя не перевищує 5 років. Діти в студентських сім'ях зазвичай дошкільного віку. Через близькість ідейно-моральних характеристик подружжя студентська сім'я має потенційну здатність до успішного функціонування. Однак існують соціально-економічні, адміністративно-правові та психолого-педагогічні фактори, які ускладнюють реалізацію позитивних установок на успішне функціонування сім'ї в студентські роки.

Також із фізіологічного та психологічного поглядів студентські роки є кращим часом для укладення шлюбу і народження первістка. Шлюби,

укладені в студентські роки, здебільшого характеризують високим ступенем згуртованості, заснованої на належності подружжя до однієї соціально-демографічної групи, яка відрізняється спільністю інтересів, специфічною субкультурою й способом життя.

Шлюб в студентські роки позитивно впливає на становлення особистості, підвищує ступінь відповідальності перед родиною, навчальним закладом, суспільством. У «сімейних студентів» відзначається більш серйозне ставлення до навчання та обраної професії, вони особливо цінують самостійність у роботі, більше орієнтовані на досягнення успіхів у професійній праці. Сімейний стан позитивно впливає й на ціннісні орієнтації студента, сприяє розвитку інтелектуальних і соціальних потреб [4].

Незважаючи на всі перелічені переваги щодо укладання шлюбу в студентські роки, сучасна студентська сім'я стикається з низкою проблем: соціальна незрілість молоді, відсутність матеріальної бази і власного житла, несумісність навчання у ВНЗ та виконання сімейних функцій, проблеми взаєморозуміння з батьками.

Виходячи з того, що наше дослідження присвячене вивченню саме студентської сім'ї, виникає потреба детального вивчення психологічних особливостей періоду ранньої зрілості.

З позиції спеціаліста у сфері психології розвитку та психоаналітика Е. Еріксона, зрілість – це вік активності у всіх сферах та видах діяльності, самореалізації особистості, коли людина стає тотожною самій собі [15]. Головні лінії розвитку людини середніх років – генеративність, продуктивність, творчість (щодо речей, дітей та ідей) і неспокій – прагнення стати якомога кращим, досягти високого рівня у своїй професії, бути небайдужим громадянином, вірним другом, опорою близьким.

Основними завданнями і проблемами періоду молодості є: уточнення життєвих планів і початок їх здійснення; пошуки себе, ствердження індивідуальності; остаточне усвідомлення себе як дорослої людини зі своїми правами та обов'язками, вибір партнера і створення власної сім'ї; спеціалізація і придбання майстерності у професійній діяльності [13].

Стадія ранньої дорослості характеризується отриманням виборчого права, повної юридичної та економічної відповідальності, можливості включення в усі види соціальної активності. На цій стадії приймаються життєво-смыслові рішення, вибудовується стратегія (стиль життя), продовжується або завершується отримання професійної освіти, освоюються професійні ролі і складається відповідне коло спілкування. Більшість людей в цей період утворює власну сім'ю, з'являються перші діти – освоюються і реалізуються подружні і батьківські ролі.

Соціальна ситуація розвитку передбачає активне включення людини в сферу суспільного виробництва, в сферу трудової діяльності, а також у

створення власної сім'ї та виховання дітей. З внутрішньої сторони соціальної ситуація розвитку в період дорослості визначається прагненням до самостійності, незалежності і, головне, ставленням до відповідальності. Усвідомлення особистої відповідальності за своє життя і життя близьких і готовність прийняти цю відповідальність – ключове переживання соціальної ситуації розвитку періоду зрілості.

Уявлення про провідну діяльність, розроблені радянськими спеціалістами у сфері загальної психології та методології психологічних досліджень О.М. Леонтьєвим і Д.Б. Ельконіним для даного періоду, потребують поглибленого розуміння його сутності. У період дорослості провідним видом діяльності є праця. З позиції акмеології уточнюється, що провідною діяльністю стає не просто включення в продуктивне життя суспільства (в самому широкому сенсі цього поняття), а максимальна реалізація особистісних ресурсів і сил людини в ході такої діяльності [2]. Таким чином, мова йде про прагнення до вищих досягнень людини в різних областях – фізичної, моральної, інтелектуальної, професійної. З ціннісної сторони дорослість пов'язують з відтворенням і творчістю в системі суспільної діяльності [9, 38].

На думку радянського спеціаліста у сфері спілкування та етичного розвитку О.О. Бодальова [2], прогрес саморозвитку дорослої людини передбачає наступні новоутворення:

- 1) зміни у мотиваційній сфері зі стійким відображенням загальнолюдських цінностей;
- 2) зростання інтелектуального уміння планувати і потім здійснювати діяльність і практичні дії;
- 3) поява здатності мобілізувати себе у подоланні труднощів об'єктивного характеру;
- 4) об'єктивне оцінювання власних сильних і слабких сторін, ступеня власної готовності до нових, більш складних і відповідальних вчинків.

Посилення мотивації на досягнення успіху в активній діяльності створює умови для розвитку здібностей людини, дозволяє вирішувати більш важкі завдання, досягти результату і відчуття його, що у свою чергу породжує постановку нових цілей.

Так як більшість в період дорослості створюють власну сім'ю, відбувається засвоєння нового виду міжособистісних відносин – шлюбно-сімейних стосунків. Опитування, яке здійснив Український науково-дослідний інститут з проблем молоді, показало, що молоді сім'ї на перше місце ставлять функцію народження і виховання дітей (90,3% опитаних), на друге – задоволення потреб у коханні та особистому щасті, почуття захищеності (74,2% респондентів) [16].

При цьому існують гендерні відмінності в сімейних цілях та цінностях. Так, жінки більшою мірою орієнтовані на народження і виховання дітей, духовне спілкування членів сім'ї, задоволення потреби в любові, особистому щасті, взаєморозумінні. Чоловіків же порівняно з жінками в сімейному житті більшою мірою приваблює можливість задоволення сексуальних потреб, здоровий спосіб життя, упорядкування побуту. Серед загальнолюдських цінностей чоловіки найчастіше виокремлюють цікаву роботу, професійне зростання, а також впевненість у собі, матеріальну забезпеченість і спілкування з друзями [5; 7].

Розбіжності в поглядах чоловіків і жінок на сімейні цілі й цінності, інші аспекти життєдіяльності сім'ї можна подолати у процесі взаємної адаптації до спільного способу життя.

Сімейні відносини регулюються нормами моралі і права, їх основу складає шлюб – легітимне визначення взаємостосунків чоловіка і жінки, які супроводжуються народженням дітей і відповідальністю за фізичне і моральне здоров'я членів сім'ї. Втрата законним шлюбом його значення, послаблення батьківських і родинних стосунків, «розділення» шлюбної, сексуальної і репродуктивної поведінки, а також криза сучасної сім'ї сигналізують про тенденцію виникнення альтернативних форм шлюбно-родинних стосунків [6, 20].

Російський спеціаліст в області практичної та прикладної психології Л.Б. Шнейдер виділяє такі тенденції розвитку моделей шлюбно-сімейних стосунків в сучасному суспільстві (таблиця 1):

1. Нормативна модель, яку відрізняє фіксованість і стабільність подружніх відносин, наявність дітей або бажання їх мати, сексуальна вірність партнерів, гетеросексуальність. Юридичний шлюб – шлюб, оформлений у відповідних органах державної влади без участі церковних організацій. Юридично оформлені або офіційні шлюби є традиційною формою шлюбно-сімейних відносин.

2. Квазісімейні моделі або альтернативні форми шлюбно-родинних стосунків. До них відносять – самотність, незареєстроване співжиття, свідомо бездітний шлюб, розлучення або повторні шлюбно-родинні стосунки, відкритий шлюб, позашлюбний секс, свінгерство (обмін партнерами), інтимна дружба, гомосексуальність, груповий шлюб, житлові співтовариства і колективні сім'ї.

На сучасному етапі розвитку суспільства значно зростає відносна кількість альтернативних шлюбів як серед молодих сімей так і студентських пар. Стимулюючими факторами виступають – підвищення толерантності суспільства до нетрадиційних форм шлюбно-родинних стосунків, знецінення традиційних форм шлюбу, знижений рівень вимог до якості власного подружнього і родинного життя у більшості людей [14, 63].

Таблиця 1

Тенденції розвитку моделей шлюбно-сімейних стосунків в сучасному суспільстві (за Л.Б. Шнейдер)

Нормативна модель	Квасісімейні моделі
Традиційні шлюбно-родинні стосунки	Альтернативні форми шлюбно-родинних стосунків
1. Законність (юридична оформленість, фіксованість)	1.1. Самотність 1.2. Незареєстроване співжиття
2. Обов'язкове бажання мати дітей або наявність дітей	2.0. Свідомо бездітний шлюб
3. Стабільність	3.0. Розлучення, повторні шлюбно-родинні стосунки
4. Чоловіча ідеологія (установка на верховенство чоловіка)	4.0. Відкритий шлюб
5. Сексуальна вірність партнерів	5.1. Позашлюбний секс 5.2. Свінгерство (обмін партнерами) 5.3. Інтимна дружба
6. Гетеросексуальність	6.0. Гомосексуальність
7. Діадичність	7.0. Груповий шлюб, житлові співтовариства і колективні сім'ї

Збільшення кількості розлучень, зміна поглядів на шлюб та сім'ю спонукають молодих людей обережніше ставитися до одруження. Частина молоді вважає, що незареєстроване співжиття – це певний етап для створення сімейних відносин, який необхідний для того, щоб партнери більше вивчили один одного і подумали, чи варто їм закінчувати стосунки офіційною реєстрацією шлюбу. Таким чином, можна зробити висновок, що більшості офіційних відносин передують незареєстроване співжиття.

Незареєстроване співжиття як квазісімейна модель шлюбно-сімейних стосунків – це союз чоловіка та жінки без офіційної реєстрації стосунків. За сучасним українським законодавством, на незареєстроване співжиття поширюються правові норми, які регулюють подружні відносини.

Проживання разом може бути випадковим або тимчасовим, з метою підготовки до шлюбу, взаємного пристосування партнерів, замість шлюбу чи як альтернатива йому. Більшість студентських пар вважає таку модель шлюбно-сімейних відносин своєрідною формою любовних стосунків, які ні до чого не зобов'язують або своєрідним продовженням процесу залицяння. Серед таких партнерів є пари з твердими намірами одружитися

пізніше, тому сумісне проживання є невід'ємним елементом сучасного життя.

Результати дослідження ціннісних орієнтацій студентів виявили, що незареєстроване співжиття не робить успішнішим вибір шлюбного партнера: 36% пар, які одружилися після спільного проживання, упродовж десяти років розходяться або формально розлучаються. Серед осіб, які одружилися без попереднього спільного проживання лише 27% пізніше розлучились [2, 93].

Змальовані альтернативи шлюбно-сімейних відносин поки що обмежуються меншістю, але наряду з цим фактором підвищуються вимоги до якості власного подружнього і родинного життя у людей. Більшість сімей живуть традиційними формами сім'ї та шлюбу: переконливим аргументом на користь традиційних варіантів залишаються інтереси дітей. Таким чином, моделі шлюбу є різними варіантами внутрішньо-сімейних комунікацій.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Соціально-історичні перетворення не лише вплинули на процеси трансформації інституту сім'ї, але й призвели до виникнення нових її форм та моделей шлюбно-сімейних відносин. Зміни в деяких аспектах життєдіяльності родини та системі міжособистісних стосунків необхідно розглядати разом із соціально-демографічними чинниками та громадсько-політичною ситуацією в суспільстві.

Тенденція студентської сім'ї поєднувати реалізацію як сімейних так і учбових або професійних цілей може означати не лише динаміку сім'ї, але й збільшення різноманітних ресурсів на особистісному рівні, що пов'язані з потенційними можливостями для досягнення поставлених задач і цілей.

У перспективі нашого дослідження ми орієнтуємось на дослідницько-науковий пошук особистісних характеристик, що детермінують вибір моделей шлюбно-сімейних відносин та стилів міжособистісних стосунків у студентській сім'ї, де особливу значимість набуває вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді.

Література

1. Баздырев К.А. Рынок и жизненные планы студентов (некоторые результаты исследования ценностных ориентаций студентов МГУ им. М.В. Ломоносова) / К.А. Баздырев // Вестник Московского университета. — Сер. 6, Экономка. — 1998. — № 1. — С. 93-102.
2. Бодалёв А.А. Вершина в развитии личности взрослого человека / А.А. Бодалёв. — М., 1998. — 190 с.

3. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій / Бондарчук О.І. — К.: МАУП, 2001. — 96 с.
4. Карпська А.Й. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення / А.Й. Карпська. — К.: ДЦССМ, 2006. — 184 с.
5. Короткий В.И. Основы семейной психопедагогики (курс лекций) / В.И. Короткий. — Архангельск: М'арт, 2003. — 178 с.
6. Крамченкова В.О. Психологія сім'ї / В.О. Крамченкова. — Х.: Видавництво «Новое слово», 2010. — 238 с.
7. Майерс Д. Социальная психология / Майерс Д.; пер. с англ. — СПб.: Питер Ком, 1998. — 688 с.
8. Скоромна О.П. Студентська сім'я як об'єкт соціально-педагогічної діяльності / О.П. Скоромна // Соціальна педагогіка: теорія та практика. — 2013. — № 3. — С. 32-38.
9. Слободчиков В.И. Интегральная периодизация общего психического развития / В.И. Слободчиков, Г.А. Цукерман // Вопросы психологии. — 1996. — № 5. — С. 38-50.
10. Седих К.В. Психологія взаємодії систем: «сім'я і освітні інституції» / К.В. Седих. — Полтава: Довкілля, 2008. — 260 с.
11. Седих К.В. Уявлення про сім'ю у сучасній молоді (транскультуральне дослідження) / К.В. Седих // Вісник Харківського національного педагогічного університету. — Серія «Психологія». — 2008. — Вип. 25. — С. 159-165.
12. Хомуленко Т.Б. Стиль сімейного виховання як чинник пізнавального інтересу молодшого школяра. Монографія / Т.Б. Хомуленко, О.С.Шукалова. — Х.: ХНПУ, 2011. — 202 с.
13. Шаповаленко И.В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология) / И.В. Шаповаленко. — М.: Гардарики, 2005. — 349 с.
14. Шнейдер Л.Б. Семейная психология / Л.Б. Шнейдер. — М.: Деловая книга, 2006. — 768 с.
15. Эриксон Э. Детство и общество / Эриксон Э.; пер. с англ. — СПб.: Ленато, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996. — 592 с.
16. Якубова Ю.М. Молода сім'я України 90-х / Ю.М. Якубова. — К.: АЛД, 1996. — 137 с.